

Uczeń migrujący w polskiej szkole

Iwona Józwiak

We współczesnym świecie chyba nikogo nie powinno już dziwić **zjawisko migracji**, które w Polsce również staje się coraz bardziej widoczne. Musimy być przygotowani na to, że także **w szkołach pojawi się więcej uczniów pochodzących z odmiennych kultur**. Aktualne dane demograficzne oraz prognozy dotyczące ludności naszego kraju informują, że społeczeństwo polskie się starzeje. Dlatego tylko kwestią czasu jest, kiedy zjawisko migracji nabierze tempa, a polska szkoła stanie w obliczu wyzwań związanych z funkcjonowaniem **społeczeństwa wielokulturowego**, a w konsekwencji – konieczności planowania polityki integracji kulturowej¹.

Liczba cudzoziemców, którzy legalnie mieszkają i pracują w Polsce, systematycznie rośnie. Na koniec czerwca 2021 r. w ZUS było zarejestrowanych blisko 818,8 tys. obcokrajowców, co oznacza wzrost o 35,2 proc. w stosunku do analogicznego okresu poprzedniego roku. **Największą grupę (73,7 proc.) stanowili obywatele Ukrainy – na koniec pierwszego półrocza 2021 r. ich liczba wyniosła 603 481 osób**, czyli o 39,2 proc. więcej niż w analogicznym okresie poprzedniego roku oraz o 13,3 proc. więcej niż w grudniu 2020 r.² Obecnie najwięcej w naszych szkołach jest zatem uczniów pochodzących z Ukrainy, którzy przyjeżdżają do nas z rodzicami, aby w Polsce znaleźć lepsze warunki do życia swoich rodzin. Wielu uczniów pochodzi także z Wietnamu czy Białorusi.

Osobną grupę stanowią **uczniowie, którzy do Polski wracają z rodzicami po kilkuletnim pobycie za granicą albo tacy, którzy za granicą przyszli na świat i nigdy z polskim systemem edukacji nie mieli do czynienia**. Pamiętajmy, że w świetle badań Polacy są jedną z najbardziej mobilnych nacji³. Mimo pozornie odmiennej sytuacji powyższych grup wiele je łączy. Każdy z tych młodych ludzi określany jest mianem **ucznia z doświadczeniem migracji**. To grupa uczniów o szczególnych potrzebach edukacyjnych, a każdy z nich ma jakieś problemy związane z funkcjonowaniem w środowisku szkolnym. Często nie zna języka polskiego w stopniu wystarczającym do nauki i ma trudności adaptacyjne, inni znają język potoczny, ale nie radzą sobie zupełnie z językiem edukacji szkolnej.

Sytuacja prawna ucznia migrującego

W Polsce każde dziecko ma obowiązek nauki do ukończenia 18 roku życia. Dotyczy to również dzieci cudzoziemskich, migrujących, ubiegających się o status uchodźcy oraz dzieci objętych w naszym kraju ochroną międzynarodową. Prawną sytuację w zakresie edukacji powyższej grupy określają Konstytucja RP (art. 70), ustawa o ochronie cudzoziemców, ustawa o systemie edukacji (art. 94), a także Konwencja praw dziecka (art. 28) i Powszechna Deklaracja Praw Człowieka (art. 26). Najważniejszym jednak aktem wydaje się **Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 23 sierpnia 2017 r. w sprawie kształcenia osób niebędących obywatelami polskimi oraz osób będących obywatelami polskimi, które pobierały naukę w szkołach funkcjonujących w systemach oświaty innych państw**⁴.

W krajach Unii Europejskiej działają dwa modele integracji nowo przybyłych uczniów – **model separacyjny**, w którym uczniowie pierwsze miesiące czy nawet lata spędzają na nauce języka, albo **model integracyjny**, w którym uczniowie od początku są włączeni do systemu klasowego, z dodatkowymi lekcjami języka danego kraju⁵. To właśnie drugi model dominuje w Polsce, choć od kilku lat istnieje też **możliwość działania tzw. oddziałów przygotowawczych**.

W polskim systemie oświaty wypracowano też pewne formy i ułatwienia, które warto znać, pracując w szkole. Oprócz wymienionych powyżej oddziałów przygotowawczych uczeń migrujący może liczyć na dodatkowe godziny języka polskiego, dodatkowe godziny zajęć wyrównawczych, zatrudnienie pomocy nauczyciela, ma też możliwość nauki języka i kultury kraju pochodzenia oraz może liczyć na pewne ułatwienia w zakresie egzaminów zewnętrznych.

Przyjęcie do szkoły ucznia migrującego

Cudzoziemcy są przyjmowani do szkół na podstawie dokumentów bez konieczności dokonywania ich nostryfikacji. Wyjątek stanowią szkoły policealne, gdzie warunkiem przyjęcia jest posiadanie wykształcenia średniego. Zagraniczne świadectwo potwierdzające wykształcenie średnie może być w Polsce uznane z mocy prawa lub decyzją kuratora oświaty⁶.

Dyrektor szkoły publicznej może zakwalifikować ucznia przybywającego z zagranicy do odpowiedniej klasy lub na odpowiedni semestr, biorąc pod uwagę tak-

¹ *Międzykulturowość w szkole. Poradnik dla nauczycieli i specjalistów*, red. K. Białek, Warszawa 2015, s. 9.

² Por. <https://stat.gov.pl/obszary-tematyczne/roczniki-statystyczne/roczniki-statystyczne/rocznik-demograficzny-2020,3,14.html>; <https://www.bankier.pl/wiadomosc/Rosnie-liczba-cudzoziemcow-ktorzy-legalnie-mieszkaja-i-pracuja-w-Polsce-8188701.html>.

³ A. Fihel, P. Kaczmarczyk, *Migracje a polski rynek pracy* [w:] *Rynek pracy wobec zmian demograficznych w Polsce*, red. M. Kielkowska, Warszawa 2011.

⁴ Dz.U. 2017, poz. 1655.

⁵ *Uczniowie różnych kultur w szkole*, red. B. Lachowicz, Warszawa 2016.

⁶ <http://men.gov.pl/pl/wspolpraca-miedzynarodowa/uznawanie-swiadectw-zagranicznych> [dostęp: 28.12.2021].

że wiek ucznia, opinię rodzica albo samego ucznia, jeśli jest on pełnoletni⁷. **Dzieci cudzoziemskie, a w szczególności dzieci uchodźców, często nie dysponują dokumentami potwierdzającymi ich wcześniejsze wyniki w nauce.** Nie mamy wówczas żadnej informacji o obecnym poziomie wiedzy. Rozmowa kwalifikacyjna nawet przy pomocy tłumacza nie pozwala jednoznacznie rozstrzygnąć, do której klasy dziecko powinno być zakwalifikowane. Wynika to z tego, że nawet jeżeli uczeń cudzoziemski ma poziom wiedzy, który odpowiada klasie, w której uczą się dzieci w podobnym wieku w Polsce, to brak znajomości języka polskiego przez ucznia powoduje, że w praktyce nie mogą uczyć się razem⁸.

Oddziały przygotowawcze

Jedną z form wsparcia ucznia z doświadczeniem migracji są oddziały przygotowawcze. **Przeznaczone są dla uczniów, którzy wymagają dostosowania procesu kształcenia do ich potrzeb edukacyjnych, a także dostosowania formy organizacyjnej wspomagającej efektywność kształcenia.** Dotyczy to uczniów mających: trudności adaptacyjne związane z różnicami kulturowymi lub ze zmianą środowiska edukacyjnego, w tym problemami związanymi z wcześniejszym kształceniem za granicą; zaburzenia komunikacyjne związane z niezajomością lub słabą znajomością języka polskiego; trudności wywołane przez sytuacje kryzysowe lub traumatyczne, wynikające z konfliktów zbrojnych, klęsk żywiołowych lub innych kryzysów humanitarnych spowodowanych przez naturę lub człowieka.

Okres nauki w oddziale przygotowawczym co do zasady wynosi jeden rok. Istnieje możliwość skrócenia lub przedłużenia nauki, jednak nie dłużej niż o jeden rok szkolny, a w przypadku szkoły dla dorosłych – o jeden semestr. Taki oddział może być utworzony również

w trakcie roku szkolnego, a liczba uczniów nie może w nim przekraczać 15 osób. **Nauczanie w oddziale przygotowawczym jest prowadzone według realizowanych w szkole programów nauczania, z dostosowaniem metod i form ich realizacji do indywidualnych potrzeb rozwojowych i edukacyjnych oraz możliwości psychofizycznych uczniów.**

Na realizację obowiązkowych zajęć edukacyjnych przeznaczona jest w szkolnym planie nauczania:

- 1) w szkole podstawowej dla klas I–III – nie mniej niż 20 godzin tygodniowo;
- 2) w szkole podstawowej dla klas IV–VI – nie mniej niż 23 godziny tygodniowo; w klasach VII–VIII – nie mniej niż 25 godzin tygodniowo;
- 3) w szkole ponadpodstawowej – nie mniej niż 26 godzin tygodniowo,

w tym należy pamiętać o trzech godzinach nauki języka polskiego według programu nauczania opracowanego na podstawie ramowego programu kursów nauki języka polskiego dla cudzoziemców.

W roku szkolnym 2018/2019 w oddziałach przygotowawczych w kraju uczyło się zaledwie około 300 uczniów na blisko 44 tys. uczniów cudzoziemskich⁹. Wciąż nie jest to jeszcze powszechna praktyka i dominuje model włączający.

Nauka języka polskiego, zajęcia wyrównawcze i asystent kulturowy

Język jest podstawowym narzędziem komunikowania się z otoczeniem. Dzięki komunikacji poznajemy innych ludzi, nawiązujemy relacje, poznajemy kulturę i integrujemy się z nowym otoczeniem. Tymczasem **najczęściej wskazywanym przez nauczycieli problemem w pra-**

⁷ Por. Ustawa z dnia 25 listopada 2004 r. o zawodzie tłumacza przysięgłego (Dz.U. z 2004 nr 273 poz. 2702); Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 23 sierpnia 2017 r. w sprawie kształcenia osób niebędących obywatelami polskimi oraz osób będących obywatelami polskimi, które pobierały naukę w szkołach funkcjonujących w systemach oświaty innych państw (Dz.U. z 2017 r. poz. 1655); Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 21 sierpnia 2019 r. w sprawie szczegółowych warunków przechodzenia ucznia ze szkoły publicznej, publicznej szkoły artystycznej, szkoły niepublicznej lub niepublicznej szkoły artystycznej o uprawnieniach publicznej szkoły artystycznej, do szkoły publicznej innego typu albo szkoły publicznej tego samego typu (Dz.U. z 2019 r. poz. 1641).

⁸ <https://ecrkbialystok.com.pl/aktualnosci-sg/446-sytuacja-prawna-uczniow-powracajacych-z-zagranicy-do-szkoly-w-polsce> [dostęp: 28.12.2021].

⁹ <https://www.prawo.pl/oswiata/cudzoziemcy-w-polskich-szkolach-w-roku-szkolnym-201819-wg-men-44,498318.html> [dostęp: 28.12.2021].

cy z uczniem migrującym jest nieznaną języka polskiego. Bariera językowa zazwyczaj powoduje zniechęcenie i frustrację zarówno po stronie ucznia, jak i prowadzącego zajęcia. Nauczyciele są bezsilni i nieskuteczni, a uczniowie znudzeni i wyłączeni. Nieznajomość języka polskiego blokuje przecież także poznawanie treści z zakresu edukacji przyrodniczej czy matematycznej. Dlatego tak ważne jest **szybkie działanie**.

Uczeń migrujący ma prawo do dodatkowej, bezpłatnej nauki języka polskiego w formie dodatkowych zajęć lekcyjnych. **Naukę języka polskiego organizuje gmina** właściwa ze względu na miejsce zamieszkania ucznia. Dodatkowe zajęcia z języka polskiego są organizowane tak długo, jak długo potrzebuje tego uczeń, zwykle jednak trwa to przez 12 miesięcy. Cudzoziemcy **mogą korzystać także z dodatkowych zajęć wyrównawczych** z danego przedmiotu nauczania również przez 12 miesięcy. Łączny wymiar dodatkowych zajęć z języka polskiego i zajęć wyrównawczych nie może przekroczyć pięciu godzin tygodniowo.

Uczniowie cudzoziemscy mają także prawo do pomocy udzielanej przez **osobę władającą językiem kraju pochodzenia, zatrudnioną w charakterze pomocy nauczyciela czy asystenta przez dyrektora szkoły**. W praktyce zatrudnienie takiej pomocy rozwiązuje wiele problemów, ale nie zawsze jest możliwe ze względu na koszty. Łatwiej rozważyć zatrudnienie np. jednego asystenta dla kilku szkół w większych ośrodkach miejskich, gdzie uczniów jest więcej. Dzięki takiemu wsparciu uczeń cudzoziemski rozumie przekazywane mu informacje, a czasem też zachowanie polskich rówieśników.

Rola asystenta lub pomocy nauczyciela to także wsparcie emocjonalne udzielane uczniom, pomoc w sytuacjach konfliktowych, ale również **pomoc dla nauczycieli** choćby w czasie lekcji, współpraca z pedagogiem i psychologiem, udział w radach pedagogicznych. Asystent może także poprowadzić zajęcia o wielokulturowości dla całej społeczności szkolnej, przyczyniając się tym samym do poszerzenia horyzontów młodych ludzi i uczenia ich tolerancji w podejściu do odmiennych kultur.

Warto prowadzić również zajęcia dla rodziców, ponieważ to ich poglądy w dużej mierze kreują postawy dzieci. Nauczyciele powinni pamiętać o możliwości **uzyskania pomocy z organizacji pozarządowej, placówki dyplomatycznej lub konsularnej kraju pochodzenia** działających w Polsce albo nawiązać kontakt ze stowarzyszeniem kulturalno-oświatowym danej narodowości. Instytucje te mogą także organizować w szkole, w porozumieniu z dyrektorem szkoły i za zgodą organu prowadzącego, naukę języka i kultury kraju pochodzenia ucznia.

Wspomniane instytucje mogą być ważnym elementem szkolnej codzienności, mogą wspomagać festyny i konkursy poświęcone tematyce międzykulturowej, współorganizować imprezy szkolne, a dzięki temu **odczarowywać to,**

co nieznane i wzbogacać młodych ludzi o nowe umiejętności, wiedzę i kompetencje. Mogą stać się wsparciem i dla samych nauczycieli, którzy mając uczniów z różnych kultur, nie zawsze znają mentalność podopiecznych, co utrudnia im dotarcie do nich. Co ciekawe, z obserwacji wynika, że np. uczniowie z Korei i Wietnamu czy Chin integrują się z polskimi uczniami dużo szybciej niż uczniowie pochodzący z Kaukazu lub Romowie¹⁰.

Sami nauczyciele, przygotowując się do pracy z uczniem migrującym, **powinni zainteresować się sytuacją polityczną kraju, z którego pochodzi uczeń**; warto poczytać o kulturze czy nauczyć się kilku słów w danym języku, bo to właśnie może pomóc „przełamać lody”, pokaże dziecku, że nauczycielowi na nim zależy. Postawa otwartości i szacunku nauczycieli ma kluczowe znaczenie w integracji społeczności wielokulturowej.

Egzaminy zewnętrzne

Dla osób przybywających z zagranicy, które przystępują do egzaminów zewnętrznych, **przewidziano pewne ułatwienia** choć warto zauważyć, że w wypadku maturzysty wciąż nie są one znaczące czy wystarczające. Należy pamiętać, że do 10 września roku szkolnego, w którym mają być przeprowadzone egzaminy zewnętrzne, Dyrektor Centralnej Komisji Egzaminacyjnej w komunikacie wskazuje szczegółowe sposoby dostosowania warunków i form przeprowadzania egzaminu ósmoklasisty i egzaminu maturalnego, w przypadku zdających, którzy potrzebują takiego dostosowania.

Uczeń albo absolwent, któremu ograniczona znajomość języka polskiego utrudnia zrozumienie czytanego tekstu, może przystąpić do:

- egzaminu ósmoklasisty, z wyjątkiem egzaminu z języka obcego nowożytnego – w warunkach i formie dostosowanych do jego potrzeb edukacyjnych oraz możliwości psychofizycznych, na podstawie pozytywnej opinii rady pedagogicznej;
- egzaminu maturalnego, z wyjątkiem egzaminu z języka obcego nowożytnego – w warunkach dostosowanych do jego potrzeb oraz możliwości psychofizycznych, na podstawie pozytywnej opinii rady pedagogicznej.

Dostosowanie formy egzaminu ósmoklasisty polega na **przygotowaniu odrębnych arkuszy egzaminacyjnych** odpowiadających potrzebom ucznia, któremu ograniczona znajomość języka polskiego utrudnia zrozumienie czytanego tekstu. Inne dostosowanie warunków przeprowadzania egzaminu ósmoklasisty, a w tym wypadku także egzaminu maturalnego, polega m.in. **na wykorzystaniu odpowiednich środków dydaktycznych** (np. słownika dwujęzycznego), odpowiednim przedłużeniu czasu przewidzianego na przeprowadzenie tych egzaminów¹¹.

¹⁰ Uczniowie różnych kultur..., s. 14.

¹¹ <https://www.gov.pl/web/edukacja-i-nauka/informacja-o-kształceniu-w-polskim-systemie-oswiaty-osob-przybywajacych-z-zagranicy> [dostęp: 28.12.2021].

Sytuacja ucznia migrującego w raporcie Najwyższej Izby Kontroli z 2020 r.

Raport NIK za lata 2017–2019 dotyczący sytuacji ucznia migrującego w polskim systemie oświaty wykazał, że **potrzeby takich dzieci zostały zaspokojone zaledwie w podstawowym zakresie**, a sam MEN, choć przecież odpowiedzialny za realizację polityki oświatowej w kraju, nie monitorował ani nie analizował kwestii związanych z obszarem kształcenia tych uczniów. Tymczasem skala zjawiska ma tendencję rosnącą.

Także dyrektorzy skontrolowanych szkół publicznych w niewystarczającym stopniu zapewnili warunki służące prawidłowości i skuteczności kształcenia uczniów z doświadczeniem migracji. Działania podejmowane wobec tej grupy **były zazwyczaj incydentalne**, nie nosiły znamion systematyczności czy działań planowanych. Raport mówi wprost o nierzetelności.

MEN nie gromadził danych dotyczących uczniów migrujących, stąd nie znamy skali zjawiska, choć przecież wiemy, że **nastąpił wzrost takich uczniów** z 9944 osób w 2015 r. do 41 724 osób w roku 2019. Wiemy również, że nastąpiło zwiększenie środków na organizację dodatkowej nauki języka polskiego w tym okresie z 19 935,2 zł do 133 839 zł. Na koniec raport podkreśla, że nikogo nie interesuje także, czy są i jakie są potrzeby związane z doskonaleniem zawodowym nauczycieli w tym zakresie¹².

Poniekąd dzięki zwróceniu uwagi Najwyższej Izby Kontroli na tę sferę w funkcjonowaniu szkół **sytuacja po 2019 r. zaczęła się nieco zmieniać**. Dotyczy to m.in. zainteresowania doradztwem metodycznym w zakresie ucznia migrującego czy wyodrębnienia środków na centralne programy doksztalcania i doskonalenia nauczycieli w budżecie MEN. Warto jednocześnie podkreślić, że najprężniej w zakresie tematyki ucznia migrującego od wielu lat działa **Ośrodek Rozwoju Edukacji**, który powołał np. kilkunastu koordynatorów regionalnych w kraju ds. ucznia z doświadczeniem migracji w polskiej szkole. ORE prowadzi stałą i systematyczną akcję szkoleń kaskadowych, dzięki czemu przybywa w środowisku nauczycielskim ludzi z kompetencjami w omawianym obszarze; pedagodzy ci dzielą się swoją wiedzą i doświadczeniami.

W wielu **wojewódzkich ośrodkach doskonalenia nauczycieli powstały sieci, których celem jest wymiana dobrych praktyk**, informowanie o zmianach w zakresie prawa czy nowych publikacjach ułatwiających pracę oraz wzajemne inspirowanie się do dalszego działania. Wszystko to stanowi jednak zaledwie przysłowiową kroplę w morzu, jeśli chodzi o zaspokajanie potrzeb współczesnej szkoły. Na odpowiedź, w jakim kierunku potoczą się owe działania i czy będą efektywnie zmieniać oblicze polskiej edukacji, trzeba będzie poczekać jeszcze co najmniej kilka lat.

Zakończenie

Szkoła jest niewątpliwie jedną z najważniejszych instytucji społecznych. Na niej spoczywa zadanie roz-

wijania potencjału uczniów przez przekazywanie wiedzy i umiejętności, ale też kształtowania pewnych kompetencji, postaw i wartości umożliwiających młodym ludziom pełne uczestnictwo w życiu społeczeństw. Dlatego ważne jest, byśmy zrozumieli, że **aby osiągnąć sukces, polityka edukacyjna musi być przemyślana i przygotowana do wdrożenia**. Liczy się ogólna koncepcja edukacji, w której muszą znaleźć się także środki m.in. na zarządzanie szkolnictwem oraz kształcenie i doskonalenie samych nauczycieli. Dopiero tak rozumiana idea będzie się przekładać na zasady uczenia się i nauczania w klasie, nawet najmniejszej szkoły w kraju.

Obserwowane aktualnie zjawisko dynamicznego mieszania się grup ludzi o odmiennym pochodzeniu narodowym, kulturowym i etnicznym może przyczyniać się do podsycania wszelkiego rodzaju napięć i konfliktów społecznych. Dlatego **tak ważne jest przygotowanie się do współistnienia różnych światów i odmiennych sposobów funkcjonowania jednostek w myśl zasady „różnijmy się pięknie”**. Różnorodność może nas wówczas prawdziwie wzbogacać, zamiast dzielić, siać niezgodę i budzić strach.

Epilog

W trakcie opracowania materiału doszło do agresji Rosji na Ukrainę. Spowodowana tym katastrofa humanitarna i niespotykane w XXI wieku migracje ludności na terytorium Polski wymusiły konieczność elastycznych działań również w dziedzinie oświaty, ponieważ także szkoła staje właśnie przed wyzwaniem zorganizowania edukacji dla tysięcy dzieci ukraińskich. Sytuacja jest dynamiczna. Chociaż stan prawny ucznia z doświadczeniem migracji nie uległ zasadniczym zmianom, to pojawiają się aktualizacje, m.in. oddziały przygotowawcze mogą liczyć już 25 osób, a minimalny wymiar godzin języka polskiego wynosi sześć godzin. Trwają także prace nad dostosowaniami egzaminacyjnymi.

¹² <https://www.nik.gov.pl/plik/id,22685,vp,25384.pdf> [dostęp: 28.12.2021].